

CSEH Géza:

**Adatok Petrovay György, Máramaros vármegye
főlevéltárnokának életéről
(Tiszabó, 1845 – Máramarossziget, 1916)**

Nagybányán, a Román Országos Levéltár Máramaros Megyei Igazgatósága által őrzött családi iratanyag jelentős része a jelenlegi Magyarország területéről származik. Ezeket az iratokat Petrovay György, az egykori Máramaros vármegye főlevéltárnoka genealógiai kutatások céljából jóval az első világháború kitörése előtt szállította Máramarosszigetre, ahonnan 1975 után a helyi levéltári alegység felszámolását követően Nagybányára került. Az elsősorban Heves, Szabolcs és Szatmár megyei vonatkozású, rendkívül értékes nemesi irategyüttesre Balogh Béla nagybányai levéltáros hívta fel a magyarországi kutatók figyelmét.¹ A Jász-Nagykun-Szolnok megyei kutatók és levéltárosok szempontjából az Orczy bárói család közel öt és félméteres iratanyaga különösen érdekes, mivel az Orczyaknak a mai Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez tartozó Abádszalók, Fegyvernek, Kenderes-Bánhalma, Tomajmonostora és Újszász környékén földbirtokaik és kastélyaik voltak. Országos jelentőségű az 1700-as évek végén keletkezett, Orczy Lőrinchez írt levelek gyűjteménye, melyek a felvilágosodás magyarországi kiválóságaitól, Kazinczy Ferencről, Bessenyei Györgytől, Batsányi Jánostól, Szentjóni Szabó Dávidtól, Révay Miklóstól és Barcsay Ábrahámtól érkeztek. Ez az önmagában is nagy mennyiségű iratanyag a Magyar Országos Levéltárban őrzött Orczy gyűjteménynek csupán töredéke, ám a genealógiai és különösen irodalomtörténeti szempontból fontos iratok egykor az Orczyak nemesi levéltárának legértékesebb részét képezték. Később, esetleges pályázati támogatás igénybevételével érdemes lenne az iratokról digitális másolatokat, vagy mikrofilmeket készíteni, hogy a magyarországi és romániai kutatók számára egyaránt könnyen hozzáférhetőkké váljanak. Most mégsem távlati terveinket kívánjuk részletezni, hanem csupán a Nagybányára került nemesi iratok összegyűjtőjének és egykori kutatójának, Petrovay Györgynek életútját szeretnénk röviden ismertetni.

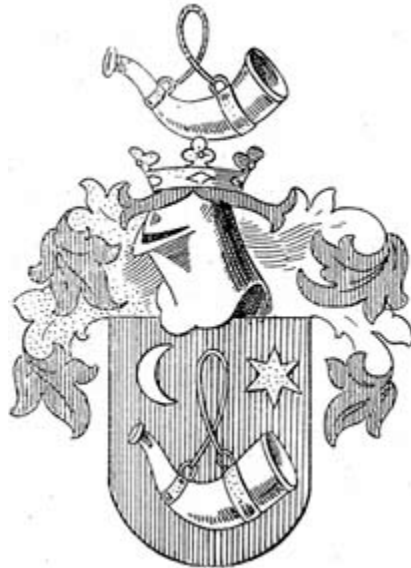
¹ BALOGH Béla: Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Család- és irodalomtörténeti okmányok a Nagybányai Állami Levéltárban. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv X. Szerk.: Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1994. 35-40. o. - Az Orczy család levéltárának nagybányai töredéke. In: Levéltári Szemle 1998/3. 52-54. o.

Petrovay György
(1845–1916)

Petrovay idősebb korában, élete utolsó szakaszában költözött Máramarosszigetre, ahol az akkori megyei tisztviselők kivételével valószínűleg csak kevesen ismerték. Az első világháború után a megyei tisztikar magyar anyanyelvű tagjainak túlnyomó része átmenekült az új határok közé került Magyarországra és Petrovay emléke a románok és ruszinok által lakott Máramaros megyében teljesen feledésbe merült. Ezzel ellentétben Jász-Nagykun-Szolnok megyében, különösen a Szolnokhoz közeli Nagykörű községben valóságos kultusza alakult ki és él mindmáig. Igaz, elsősorban nem mint genealógusra és történészre, hanem mint a gyümölcstermesztés úttörőjére emlékeznek, akinek fáradhatatlan tevékenysége, tudományos szintű kísérletezései fellendítették a nagykörűi paraszti gazdaságokat. Szakcikkeivel és ismeretterjesztő előadásaival Petrovay szinte az egész vidék gyümölcsfa telepítését előmozdította, s némi túlzással kortársai nem véletlenül Nagykörű Széchenyijének nevezték.

Petrovay György családja Bereg és Máramaros és Ung megyéből román és ruszin ősöktől származott. Ő maga Hosszúmezey Szaniszlótól, a románok Ung megyei vajdájától származtatta magát, aki az 1330-as években Havasalföldről költözött rokonságával együtt Magyarországra és megszerezte a Bereg megyei Hosszúmező, (későbbi nevén Dolha)² és az Ung megyei Láz falu kenézségét.³ Szaniszló unokái 1398-ban Zsigmond király jóváhagyásával megszerezték a Bereg megyei Sarkadot, majd 1411-ben a király több más faluval együtt nekik adományozta a Máramaros megyei Petrovát is.⁴ Más források szerint Dolhai (Hosszúmezei) János házassága révén örökölték fiai Petrovát, Leordinát, Ruszkovát és Ruszpolyánát. A fiúk közül Bogdán Petrovára költözött. Az akkori szokás szerint a nemesek birtokaik után, ahol letelepedtek, vezetéknévüket is megváltoztatták. Így lettek Dolhai Bogdán leszármazottai Petrovayak.⁵ Noha a család ősei jogállásuk szerint a magyar nemességhez tartoztak, ekkor még nyelvükben bizonyára románok voltak. Leszármazottaik egy része később teljesen elmagyarosodott. Érdekességként említjük meg, hogy Mihályi János, a máramarosi oklevelek fordítója és megjelentetője az 1877-es véres plevnai harcokban hősiességével kitűnt Petrován román ezredest is a Petrovay család rokonságához sorolta.⁶ A család címere: Kék pajzsban arany zsinórról lógó ezüst vadászkürt. Felette jobbról csillag, balról félhold. Sisakdíszje ugyancsak vadászkürt. A címet kék - arany és ezüst - vörös foszlányok díszítik.

² Hosszúmezőt később Máramaros vármegyéhez csatolták, ma Ukrajnához tartozik.

³ Román és szláv közösségek előjáróit nevezték kenézeknek a középkori Magyarországon.

⁴ Magyar Nemzetségi Zsebkönyv. II. Nemes családok I. Budapest, 1905. 482-483. o.

⁵ apsai MIHÁLYI János: Máramarosi diplomák a XIV. És XV. századból. Máramarossziget, 1900. 227; 376. o. - Megjegyzés: Mivel az anyakönyvek vezetése csak a XVII. század végén kezdődött meg Magyarországon, a Petrovay által lejegyzett leszármazási vonal folytonossága bizonytalan.

⁶ MIHÁLYI J. 1900. 227. o.

A XVI. századtól a Petrovay családnak több ágát tartották számon, akik nevük szerint a szláv környezetben jórészt elruszinostak: Bilásko, Mihálka, Filipcsuk, Vaszies, Pálkus, Nyetrebics és Ivanyik ágak.⁷ A Bereg, Máramaros és Ung megyében maradt családi ágak tagjai többnyire előbb görög keleti, később görög katolikus vallásúak voltak, házasságkötéseikkel román és ruszin családokkal kerültek rokonságba. A XVII. század végén az Ung megyei Petrovay János valószínűleg házassága révén Heves és Külső-Szolnok vármegyében is birtokhoz jutott, ám nem költözött el a Magyarország középső részén fekvő vidékre. Petrovay József, a genealógus Petrovay György nagyapja még az Ung megyei Császlócon élt. 1791-ben fia, Petrovay László is itt látta meg a napvilágot, azonban felnőtt korában a Szolnoktól keletre eső Fegyverneken telepedett le és innen költözött át a Tisza jobb partján fekvő Nagykörübe. Klasszicista stílusú nagykörüi kúriáját 1842-ben építette fel. Sajnos az épület ma már nem látható, mivel 2000 körül lebontották.⁸ Petrovay György nagyapja és édesapja sokat törődtek birtokaikkal, és maguk irányították a gazdálkodást. Petrovay József Császlócon gyümölcsöst művelt, szeszfőzdet, sertéshízlaldát és malmot építtetett. Petrovay László ügyvédi oklevele megszerzése után Heves és Külső-Szolnok vármegyében alügyészi és táblabírói tisztségeket töltött be. 1825-ben ehrenbergi Cannal Johannával, egy osztrák báró leányával kötött házasságot. Esküvőjüket Bécsben, a Stephansdombon tartották. Házasságukból tíz gyermek született, de csupán négyen érték meg a felnőttkort. Közülük György, a legfiatalabb 1845. január 30-án Tiszabőn jött világra.⁹

A Petrovay család házitánítót fogadott, aki gyermeküket az alapvető ismeretekre, írásra-olvasásra és számolásra megtanította. György kilenc éves korától egy bécsi fiúnevelő intézetben folytatta tanulmányait. 12 éves korától Pesten, később pedig Szarvason végezte a gimnáziumi osztályokat. Petrovay György Ádám és János bátyjától eltérően nem lépett katonai pályára, hanem édesapjához hasonlóan 1864-ben Egerben jogi képzésre íratkozott be. A száraz jogi ismeretek nem érdekelték igazán, ezért két év múlva, apja halála után abbahagyta tanulmányait.¹⁰ Átvette megörökölt nagykörüi birtokát és gazdálkodni kezdett. 1867. január 14-én megnősült, Krejci Máriát vette feleségül, akinek családja Fegyverneken lakott.¹¹ A menyasszony édesapja – Petrovay György apósa – Krejci Vencel prágai származású volt. Még 1867-ben megszületett elsőszülött gyermekük, Petrovay Gábor, ám sajnos fiatalon, 20 éves korában meghalt.¹² A Heves megyei Petrovayak a római katolikus vallást követték, ám Petrovay György felnőttkorában áttért az Erdélyben honos unitárius hitre.

A Nagykörüben letelepedett fiatal Petrovay György óriási lelkesedéssel kezdett a gyümölcstermesztéssel foglalkozni. Külföldi és hazai szakkönyveket, folyóiratokat szerzett be. Kastélya körül 25 katasztrális hold területen gyümölcsöst és faiskolát létesített. Munkásait a helybeliek közül válogatta ki, és saját maga tanította be őket a fák telepítésére, oltására és gondozására. Almát, körtét, őszibarackot, meggyet, szilvát s legsikeresebben cseresznyét termesztett és nemesített. Messzi földről kiváló fajtákat szerzett be és keresztezésükkel még jobb minőségű, új fajtákat hozott létre. Jelentős szőlészetet, virágkertészetet, fajbaromfi telepet és méhészetet is létesített. 65 féle cseresznyéje közül legnagyobb híre az Ausztriából betelepített és továbbnemesített, óriásszemű germersdorfi fajtának volt. Ez a későnérő fajta mindmáig Nagykörü első számú nevezetessége maradt. Cseresznyeszedéskor, július közepe táján cseresznyefesztivált rendeznek a községben, és befőttnek, lekvárnak, pálinkának is feldolgozva messzi földön árulják az ízletes gyümölcsöt. 1887-ben Petrovay "Nagy-Kürüi Értesítő" címmel helyi lapot indított,

⁷ Magyar Nemzeti Zsebkönyv 1905. 483. o.

⁸ VIRÁG Zsolt: Magyar kastélylexikon. Jász-Nagykun-Szolnok megye kastélyai és kúriái. Budapest, 2005. 174. o.

⁹ SZIRÁKI Sándor: Petrovay György. Egy országos hírű nagykörüi kertész és történész élete és munkássága. Nagykörü, 2001. 6-7. o.

¹⁰ SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. X. Budapest, 1905. 1057. o.

¹¹ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Fegyvernek római katolikus házassági anyakönyv 1867/1.

¹² SZIRÁKI S. 2001. 14. o.

amelyben gyümölcsstermesztési, dísnövény- és konyhakertészeti, szőlészeti, méhészeti és baromfitenyésztéssel kapcsolatos cikkeket közölt. Ám nemcsak újságokban és szaklapokban terjesztette gyümölcsnemesítési tapasztalatait, hanem egy-egy demizson borral a helyi gazdákhöz betérve szívesen elborozgatott velük és közben lelkesen magyarázta a korszerű mezőgazdasági ismereteket. Szívesen beszélt irodalomról, művészetről, az országos és nemzetközi eseményekről is az odagyűlt falusiaknak. Valóságos lámpás volt Nagykörűben, aki a műveltség és kultúra terjesztésében is fontos szerepet töltött be. Faiskolájából ingyen adott oltványokat a gazdáknak. Ennek ellenére bizonyos fokú úri távolságtartás jellemezte viselkedését. Nem járt falusi lakodalmakra és keresztapaságot sem vállalt falujában.¹³ Magyarországon a XIX. században még feltűnően nagy volt a távolságtartás a nemesi származású földbirtokosok és a nép között, ami a tisztán magyarjú alföldi falvakban is erősen érvényesült.

Petrovay György a közigazgatásban és a politikai életben az 1867-es kiegyezés után feladatokat vállalt. Kezdetben a Függetlenségi Párt hívei közé tartozott, Heves megyében többször helyettesítette a közigazgatás vezetőjét, az alispánt. A gyümölcsnemesítésben elért országos hírnevének köszönhetően 1881-től minisztériumi megbízásból négy éven át több megyében résztvevő faiskolák felállításában és szakmai ellenőrzésében. Ezután filoxéra-biztosnak nevezték ki és a szőlőt pusztító növénybetegség kárainak enyhítésén fáradozott.¹⁴ Ekkor már a kormányon lévő Szabadelvű Pártot támogatta,¹⁵ ám az aktív politizálásnál sokkal jobban érdekelte a kertészet és másik nagy szenvedélye, a történelem.

Petrovay György saját családjának levéltárát már ifjúkorában alaposan megismerte. Valószínűleg ezek a korai kutatói élmények is arra ösztönözték, hogy más családok történetét is feltárja. 1867-ben Petrovay a Magyar Történelmi Társulat alapító tagja lett. A Társulat folyóiratában, a Századokban Fegyvernek pecsétjéről, és a Tolnay grófi család leszármazásáról, a Turul folyóiratban az Orczy, Petrovay, Rajcsányi, Sárközy, Komlósy, Ilosvay, Bilkey, Kisfalusy, Rákóczi és Szaplanczay családok történetéről közölt hosszabb-rövidebb tanulmányokat. Nagy Iván: Magyarország családai című 13 kötetes műben, amely mindmáig a magyarországi genealógiai kutatások alapját képezi, 16 másik család leszármazását ismertette. Mivel Petrovay György gyakran a "Kiss Iván" írói álnevet használta,¹⁶ tanulmányainak és rövidebb cikkeinek teljes számbavétele nem könnyű feladat. Erre most nem is törekszünk, hiszen a Jász-Nagykun-Szolnok megyei és az országos sajtóban, továbbá a mezőgazdasági szakfolyóiratokban nagyon sok cikket írt. Genealógiai kutatásai során elsősorban a Petrovayakkal vérségi és házassági kapcsolatba került családok leszármazását és történetét tárta fel, hiszen a Bilkeyek, Orczyak, Szaplanczayak közvetlenül a Petrovayakkal, a Komósyak a Dolhaiakkal, az Ilosvayak és a Kisfalusyak a Bilkeyekkel álltak rokoni viszonyban.

Petrovay Györgyöt genealógus-történész tevékenységének elismeréseként a Heraldikai Társaság 1898-ban igazgató-választmányi tagjai közé fogadta. Bizonyára tudományos sikereinek is köszönhető, hogy 1906-ban Máramaros vármegye főlevéltárnokává nevezték ki. Ekkor azonban már 61 éves volt, mégis vállalkozott a magánéletében komoly változást jelentő feladatra és egyedül, családját Nagykörűben hagyva a távoli Máramarosszigetre költözött. Valószínűleg magánéleti gondjai is befolyásolhatták döntésében, ugyanis 25 éves Margit lánya az akkori felfogás szerint kínos szerelmi botrányba keveredett. Kérőit sorra kikoszorúzta, majd beleszeretett apja kertészébe, egy középkorú, öt gyermekes házasemberbe és 1905-ben együtt Amerikába vándoroltak ki. Később

¹³ SZIRÁKI S. 2001. 15-18; 26; 35. o.

¹⁴ SZINNYEI J. 1905. 1057. o.

¹⁵ SZIRÁKI S. 2001. 30. o.

¹⁶ Megjegyzés: Petrovay valószínűleg a legjelentősebb magyarországi genealógus, Nagy Iván nevének analógiája alapján használta a Kiss Iván álnevet.

ugyan visszatértek, összeházasodtak és házasságukból három gyermek született.¹⁷ A korszak legnagyobb magyar írójának, Mikszáth Kálmánnak tollára illő esetet Petrovay György bizonyára nem tudta feldolgozni és inkább a messzi Máramarosba távozott a gúnyolódások és rosszindulatú pletykák elől. A nagykörűi kastélyban másodszületett fia, Petrovay Béla lakott családjával, akinek felesége a helyi elemi iskolában volt tanítónő. Petrovay György később kibékülhetett a lányával, mivel megvásárolta számára Schwarz-kastélyt, amely ma is áll faluban.¹⁸ Petrovay felesége gyermekeivel és unokáival együtt Nagykörűben maradt. Férje állítólag csupán egyszer, nem sokkal halála előtt látogatott haza és pár nappal visszautazása után, 1916. október 9-én Máramarosszigeten szívrohamban elhunyt.¹⁹

Petrovay György máramarosszigeti levéltárosi működéséről, közéleti-politikai tevékenységéről nem sokat tudunk. Máramaros vármegye Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyvei, a főispáni és alispáni iratok erről bizonyára tartalmazzanak adatokat. Egy esetleges nagybányai kutatással és a Máramaros megyei levéltáros kollégák segítségével Petrovay György életének utolsó szakaszát is megismerhetnénk. Petrovay máramarosszigeti tartózkodása idején jelentette meg a Századokban, a legrangosabb magyar történelmi folyóiratban a máramarosi románok betelepedéséről írt tanulmányát.²⁰ Ez az írás nem genealógiai jellegű, hanem kifejezetten történelmi feldolgozás. A szerző személyes érintettsége mégis kitűnik belőle, hiszen saját családját is Hosszúmezey Szaniszlótól és Bogdán vajdától származtatta. Petrovay szerint ezek a román főnemesek Basarab havasalföldi fejedelem közeli családtagjai voltak s mint kezes személyek, 1335 körül a Károly Róbert magyar király és Basarab között létrejött béke után költöztek Máramaros és Ung megyébe.²¹ Petrovay György tanulmányában kiemelte a máramarosi románok vitézségét, akik még a XVIII. század elején is hősiességek folytattak a Magyarországra és Erdélybe betörő krími tatárok ellen. A máramarosi románság a dél-erdélyi románoktól eltérően előkelő nemesi vezetőkkel, nagybirtokos arisztokráciával rendelkezett, akik a magyar királyok legmegbízhatóbb hűbéresei közé tartoztak. Jobbágyaikkal irtatták az erdőt, meghonosították a földművelést és ellátták a tatároktól és a litvánoktól fenyegetett északi határok védelmét. A mai magyarországi történelmi szakirodalomban is olvashatunk Bogdán vajdáról, aki 1334-ben oly nagyszámú népével költözött Magyarországra, hogy betelepedésük több mint kilenc hónapot vett igénybe. A beköltözést a magyar király annyira fontosnak tartotta, hogy lebonyolítására az ország egyik legelőkelőbb méltóságát, a kalocsai érseket rendelte ki.²²

Petrovay megállapításai bizonyára több tekintetben már túlhaladottakká váltak, ám tárgyilagos adatközlései, nacionalista szemlélettől mentes felfogása egy évszázaddal később is elismerést érdemel. Véleményünk szerint ez a tanulmánya messze a legszínvonalasabb összes történelmi jellegű írása közül. A címben oláhokról ír ugyan, ami a mai szóhasználat szerint sértő és megengedhetetlen kifejezésnek számít. Az 1900-as évek elején a történelmi szakirodalomban más volt a szó történelmi értelmezése és a "vlach" középkori kifejezésből levezetve általában a balkáni népeket jelölték vele. Ezt egyébként Petrovay is magyarázza lábjegyzeteiben, mivel a románokat semmiképpen sem kívánta megbántani érzéseikben.²³

¹⁷ SZIRÁKI S. 2001. 38. o.

¹⁸ VIRÁG Zs. 2005. 64. o.

¹⁹ SZIRÁKI S. 2001. 41. o.

²⁰ PETROVAY György: A máramarosi oláhok. Betelepedésük, vajdáik és kenézeik. In: Századok 1911. 607-626. o.

²¹ Megjegyzés: Neves román történészek, Bratianu és Iorga szerint Basarab együttműködve a tatárokkal verte meg Károly Róbert magyar király seregét Posadánál és jóval később, I. Lajos uralkodásának elején békült ki a magyar királlyal. E szerint Bogdán és Szaniszló kezesként aligha költözhettek a máramarosi területre.

²² Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig. Szerk.: Makkai László – Mócsy András. Budapest, 1986. 341. o.

²³ PETROVAY Gy. 1911. 607. o.

Petrovay György geneaológiai és történészi életművét összegezve megállapíthatjuk, hogy nagyszámú tanulmánya és cikke leginkább forrásértéke, levéltári kutatásokon alapuló adatközlései miatt jelent maradandó értéket. Ugyanis nagyon sok nemes család iratanyagát nézte át és élete utolsó szakaszában Máramaros vármegye levéltárában is kutatásokat végzett. Szűkebb értelemben vett levéltári tevékenységét nem ismerjük. Valószínűleg csak forrásbázisnak tekintette a máramarosszigeti megyei levéltárat. Nem tudunk arról, hogy rendezési, iratselejtezési, segédletkészítési és állagmegóvási tevékenységet végzett volna. Ez a szemléletmód, ami a levéltárosi szakismeretek és gyakorlat hiányából következett, sajnos általánosan jellemző volt a korabeli Magyarországon a megyei levéltárosokra. Színvonalas szakmai munka inkább csak a Magyar Országos Levéltárban folyt, míg vidéken autodidakta úton képzett történészeket alkalmaztak, vagy tudományos és levéltárosi szakismeretekkel egyaránt nem rendelkező irodatisztekre bízta a levéltári iratanyag kezelését.

Petrovay kertészeti és gyümölcsnemesítési tevékenysége azonban minden vonatkozásban kiállta az idők próbáját. Máramarosszigetre távozása után a látott minta alapján "tanítványai," a nagykörűi gazdák folytatták a korszerű gyümölcsstermesztést. Az egyszerű parasztembereknek szakmájává vált a kertészkedés, és a Petrovaytól eltanult ismereteket, szakmai fortélyokat nemzedékről nemzedékre adták tovább, s ápolják a hagyományokat napjainkig. A virágzó gyümölcskultúra, elsősorban a nemesített nagykörűi cseresznye a településnek országos hírnevet szerzett, a helyi lakosságnak pedig az átlagosnál jobb megélhetési körülményeket biztosít mindmáig. A nagykörűiek hálával gondolnak Petrovay Györgyre. Faluja felvirágoztatására irányuló tevékenységéről számos történetet őriz a szájhagyomány, míg geneaológusi, történészi munkásságát már csak a szűkebb szakmai körökben ismerik.

Petrovay György fontosabb genealógiai, történelmi tanulmányai és cikkei:

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok:

1893/15. Még valami Nagy-Kürüről.

Századok:

1880/694-695. o. Fegyvernek város magyar köriratú pecsétje 1514.

1880/239-242. o. A köpösdi gróf Tolvay család.

1911/607-626. o. A máramarosi oláhok. Betelepedésük, vajdáik és kenézeik.

Történelmi Tár:

1887. Egy adat Bogdán vajda kivándorlásához.

Turul:

1887/2. A Rajcsányiak címere.

1888/1. Adalék a Sárközyek nemzedékrendjéhez.

1893/2-3-4. A Dolhay család eredete, leszármazása és története 1366-1708.

1894/1. A Bilkeyek.

1894/3-4. A bilkei Lipcsey család.

1895/1-2. A komlósi Komlósy család története 1344. évtől

1896/1-2-3. Az Ilosvay család leszármazása.

1897/1. A Kisfalusy család leszármazása és története 1476-tól 1681-ig.

1897/2-3-4. A dolhai és petrovai Petrovayak története 1450-től napjainkig.

1897/3. A rákóczi és felsővadászi Rákóczy család leszármazása.

1897/4. Felelet Dobry Antalnak (Kiss Iván álnéven).

1901/2. A Szaplanczay család leszármazása 1360-tól.